

Spányi Artúr és az „eperjesi középosztály” a két világháború között*

Jelen tanulmányban Spányi Artúr (1892–1942?) eperjesi zsidó vállalkozó és hírlapszerkesztő két világháború közötti közéleti-politikai magatartásának az értelmezésére teszek kísérletet. Spányi 1920 és 1937 között tulajdonosa és főszerkesztője volt az Új Világ című eperjesi hetilapnak, melyet a „magyar kisebbség szócsövének” szánt. A húszas években szimpatizált a Szent-Ivány József-féle Magyar Nemzeti Párt (a továbbiakban MNP) politikájával, valamint tagja volt a Csehszlovákiai Magyar Újságírók Szindikátusának is. Mindezek ellenére sosem kötelezte el magát hosszú távon a magyar (ellenzéki vagy aktivista) pártok iránt, s politikai tevékenységével az „eperjesi középosztály” érdekvédelmét képviselte a legkövetkezetesebben.

Köztudott, hogy a két világháború közötti csehszlovák népszámlálások adatfelvételében bevezették a zsidó nemzetiségi kategóriát. A Szlovákia területén élő zsidóság „válaszút” elé került.¹ 1921-ben és 1931-ben a dualizmus korában a magyarságba asszimilálódott városi izraelitáknak mintegy fele vallotta magát zsidó nemzetiségűnek, egy kisebb hányaduk pedig a csehszlovák, esetleg a magyar nemzetiséghez sorolta magát. A parlamenti és községi választások idején a zsidóság még inkább polarizálódott, hiszen nemcsak a zsidó pártok, hanem a csehszlovák kormánypártok, a Csehszlovákiai Kommunista Párt (a továbbiakban CsKP), az etnikailag semleges pártok, sőt még a magyar polgári pártok is számíthattak zsidó szavazatokra. Eperjes egyik szempontból sem volt kivétel: itt a lakoságnak majdnem az ötöde izraelita vallású volt,² nagyobb részben ortodox.³ A két csehszlovák népszámlálás alkalmával 55 illetve 43%-uk vallotta magát zsidó nemzetiségűnek.⁴ A Ferbstein Károly vezette helyi cionisták mellett nagy számban voltak zsidók a városi pártokban, a CsKP vagy az MNP helyi fiókjában, de a kormánypárti csoportosulásokban is. Sőt, Eperjes tekintetében is ismert több, magát nyíltan magyarnak valló közéleti személyiség, például Stark Zsigmond vagy Rosenberg Mór tevékenysége.⁵

Noha a szlovákiai⁶ zsidóság két világháború közötti társadalomtörténetéről eddig nem készült átfogó monográfia, a témával foglalkozó munkák nagy része többé-kevésbé egységes abban, hogy a korábban magukat magyarnak valló zsidók esetében a disszimilációs tendenciák fokozatos felerősödése volt jellemző.⁷ Ennek természetesen számtalan oka lehetett. A tanulmány célja nem is az általános tendenciák megerősítése vagy cáfolása. Spányi Artúr esetét azért tartottam érdemesnek megvizsgálni,⁸ mert az ő példáján keresztül megragadhatóbbá válik a csehszlovák állam kereteit (országhatárok, politikai berendezkedés

---

* A tanulmány a K109173 számú OTKA projekt keretén belül valósult meg.

¹ Koral Álmos: *Zsidók a választáson*, 1920, i. m.

² Az 1921-es csehszlovák népszámlálás szerint a 17 577 lakosú Eperjes 19,78%-a volt izraelita vallású. Ez az arány 1930-ban 18,2%-ra csökkent (összlakosság: 21 775 fő). Lásd. Československá statistika. Svazek 9, 1924, i. m., 102–103; Československá statistika. Svazek 98, 1934, i. m., 100–101.

³ Lásd. Eugen Bárkány – Ludovit Dojč: *Židovské náboženské...*, 1991, i. m.; *Enciklopédia židovských...*, 2010, i. m., 164–165.

⁴ 1921-ben az izraeliták 54,58%-a vallotta magát zsidó nemzetiségűnek. 1930 után már csak 42,92%-ra.

⁵ Patrik Derfiňák: *Žigmund Stark...*, 2013, i. m.; Filep Tamás Gusztáv: *Zsidó magyarok...*, 2011, i. m.

⁶ Szlovákiai zsidóság alatt a mai Szlovákia területén élő zsidó közösséget értem, melyet a korabeli csehszlovákiai magyar köznyelvben szlovenszkói zsidósággént is emlegettek. Lásd Lányi Menyhért – Propperné Békefi Hermin: *Szlovenszkói zsidó...*, 1933, i. m.

⁷ Eduard Nižňanský: *Židovská komunita...*, 1999, i. m., 14–19.; Katarína Hradská: *Postavenie Židov...*, 1999, i. m.; Peter Salner: *Židia v meštianskej...*, 1998, i. m.; Kovács Éva: *Felemás asszimiláció...*, 2004, i. m., 20.; Ješajahu Andrej Jelínek: *Dávidova hviezda...*, 2009, i. m.; Rebekah Klein-Pejšová: *Abandon Your Role...*, 2009, i. m.; Peter Švorc: *Mestá na východnom...*, 2013, i. m.

⁸ A helytörténeti kiadványok és a zsidó visszaemlékezések csak az említés szintjén érintik tevékenységét. Michal Potemra: *Novinárstvo*, 1965, i. m., 200–201.; Ján Džujko: *Slovenská tlač...*, 2001, i. m., 201.; Zeman László: *Gymnasiológia...*, 2003, i. m. 167.; Giora Amir: *Prešov osud...*, 2004, i. m. 62.; Jehuda Lahav: „Novy svet”..., 2007, i. m.; *Enciklopédia židovských...*, 2010, i. m., 165.

stb.) elfogadó, de a kormány politikájához kritikusan viszonyuló közéleti személyiség alakja, aki újságíróként magyar kisebbségi hovatartozását is nyíltan felvállalta. Spányi hosszú ideig az Eperjesi Kereskedők Grémiumának (a továbbiakban Grémium) elnöke volt. 1932-ben pedig egy, az eperjesi kereskedők érdekeit képviselő választóközösséget alakított, s jelöltjeként tagja lett a városi képviselő-testületnek. Cikkeiben már az 1920-as években az „eperjesi középosztály” csoportidentitásának megkonstruálásával határolta el magát nemcsak a nyugati országrészekből érkező cseh hivatalnok- és befektető rétegtől, hanem a politikai ideológiák és nemzeti hovatartozás szerint szerveződő csoportoktól (keresztényszocialisták, kommunisták, cionisták stb.) is. Spányinak az országos politikai pártoktól és ideológiáktól való távolságtartása, valamint sajátos viszonyulása a magyar nemzeti közösséghez összecseng Kovács Éva azon megállapításával, mely szerint a korabeli zsidóság kulcsszerepet játszott a lokalitás megteremtésében: vagyis a lokálpatriotizmus adott esetben éppen a nemzeti lojalitáskonfliktusok feloldását célozta.⁹ Hipotézisem szerint a tanulmányban vizsgált és többé-kevésbé következetesen alkalmazott urbánus lokálpatrióta diskurzus is hasonló megközelítést igényel, hiszen Spányi az „eperjesi polgárság” érdekképviselőt helyezte előtérbe a korabeli zsidó vagy magyar önszerveződési alternatívával szemben.

A társadalomtörténészek nagy része egyetért abban, hogy a biográfiaírás nem ad túl nagy teret a problémaközpontú elemzéseknek.¹⁰ A tanulmányban nem is törekszem egy teljes életút narratív ábrázolására, mindössze Spányi két évtizedes életszakaszát igyekszem feltárni. Giovanni Levi gyakran idézett, az életrajzírás lehetőségeit boncolgató tanulmánya nyomán nem egy „koherens személyiséget”¹¹ keresek, hanem egy olyan magatartás összetettségére próbálok rámutatni, amely feltételezésem szerint sokkal nagyobb arányban jellemezte a szlovákiai zsidóságot, mint ahogy azt korábban gondoltuk.

Spányi magatartása elemezhető vezércikkei, a róla készült rendőrségi jelentések, valamint a képviselői tevékenységével kapcsolatos dokumentumok alapján. A tanulmány megírásához tehát nagyban hagyatkoztam az Új Világ című hetilapra, melynek irányvonalát főszerkesztőként maga alakította, s melyet politikai és kulturális jellegű megnyilvánulásai szócsöveként is használt. Ezenkívül az Eperjesi Városi Hivatal (Mestský úrad Prešov 1923–1945), az Eperjesi Járási Hivatal (Okresný úrad Prešov 1923–1945), a Kassai Zsupa (Košická župa 1923–1927), az Eperjesi Rendőrkommisszariátus (Policajný komisariát v Prešove 1923–1934) és az Eperjesi Kereskedők Grémiumának (Obchodné Grémium v Prešove 1909–1949) iratait használtam fel a tanulmány megírásához.

A tanulmány első fele Spányi újságírói munkásságával foglalkozik. Itt abból indulok ki, hogy minden, a lapban megjelent cikkhez az ő jóváhagyása volt szükséges, mivel az általa képviselt irányvonaltól eltérő cikkek publikálásakor a főszerkesztő külön megjegyezte, ha annak tartalmával nem értett egyet.¹² Spányi vezércikkei mellett tehát olyan írásokat is elemezni fogok, melyeknek nem azonosítható teljes mértékben a szerzője, de melyeket irányvonalukból, fogalmazásmódjukból és szóhasználatukból, valamint a főszerkesztőre történő utalásokból következtetve nagy valószínűséggel maga Spányi írt. A dolgozat második része Spányi vállalkozói és képviselői tevékenységére fókuszál. A „középosztály” fogalmát a dolgozatban a Spányi-féle értelmezés alapján használom, vagyis tág értelemben véve a munkásságtól és a parasztságtól elkülönülő, adófizető polgárság azon rétegét értem rajta, amelyhez nagyrészt a kis- és középkereskedők és iparosok, valamint a városi ingatlanokkal rendelkező értelmiségiek tartoztak, nemzetiségi és felekezeti hovatartozástól függetlenül. Spányi a középosztály és a polgárság kifejezést egymás szinonimájaként használta (emlegetett

⁹ Kovács Éva: *Felemás asszimiláció...*, 2004, i.m., 132.

¹⁰ Lásd például Kövér György: *A biográfia nehézségei...*, 2002, i. m.; Demmel József: *A szlovák nemzet...*, 2011, i. m., 19–24.

¹¹ Giovanni Levi: *Az életrajzírás használatáról*, 2000, i. m.

¹² Lásd például Egy öreg kerszoc: *Emlékezés 1920-ra. Új Világ* 9 (1927: 7. sz.) 1.

például „polgári középosztályt” is); a két terminus között most magam sem teszek különbséget.

Az újságíró

Spányi Artúr az eperjesi Minerva Nyomda tulajdonosaként vásárolta meg az Új Világ című hetilapot 1920 októberében, melyet akkor már egy éve maga szerkesztett.¹³ Az újság 1919 és 1940 között jelent meg és Hodinka Tivadar rövid életű Sáros című hetilapját leszámítva,¹⁴ a két világháború között az egyetlen magyar nyelvű sajtóorgánium volt a városban. A hetilap az Eperjesi Lapok folytatásának volt tekinthető, amelyet 1919 közepén a csehszlovák hatóságok betiltottak.¹⁵ Spányi újságírói pályáját 1918 előtt kezdte a Sáros című hetilapnál Dzurányi László mellett, aki a húszas években a Prágai Magyar Hírlap, 1933-tól pedig az aktivista Magyar Újság főszerkesztője lett, s akit egy cikkében tanítómesterének nevezett.¹⁶

A hetilapról, akárcsak a politikai pártok tevékenységéről és az eperjesi sajtóéletről rendszeresen jelentettek az Eperjesi Rendőrkommisszariátus munkatársai. Egy 1923-as helyzetjelentés az Új Világot magyar hetilapként írta le, amely a „*helyi viszonyokkal és a magyar érdekekkel meglehetősen objektívan foglalkozik*”.¹⁷ Két évvel később a járási főnök az eperjesi szlovák pártsajtó egyoldalúságát elemezve már cinikusan jegyezte meg jelentésében, hogy „...*noha a helyi magyar lap, az Új Világ szeret a pártatlanság szerepében tetszelegni, az »őslakosság« folytonos hangoztatásával, mégis rendszeresen gyűlöletet gerjeszt az államfordulat után idejött »idegen betolakodók« ellen.*”¹⁸ Ezt az utóbbi megállapítást egy későbbi jelentés hivatalosan korigálta, cáfolva, hogy az újság bármikor is használta volna az „idegen betolakodó” kifejezést.¹⁹

Spányi egy 1920 elején megjelent programadó vezércikkében hangsúlyozta, hogy újságja a magyar kisebbség érdekeit fogja képviselni.²⁰ A lap ugyanakkor nem kötelezte el magát végérvényesen a kisebbségi magyar pártok politikája mellett, s hogy hangvételét kezdetben a rendőrség is meglehetősen objektívként értékelte bizonyára ennek volt betudható. Spányi egy vezércikkében nyomatékosította, hogy a különféle magyar érdekcsoportok közt nem fog különbséget tenni: „*Pártokon kívül állunk, függetlenül mindentől és mindenkitől. Mi csak a magyarság ügyét szolgáljuk és ennél az ügynél nem ösmerünk politikai differenciákat.*”²¹ S bár a korban számos újság nevezte magát függetlennek, ezt a célkitűzést az Új Világ – legalábbis az országos politikai pártok iránt való elköteleződés tekintetében – következetesen végig is vitte.

A lapban egyszerre publikáltak az Országos Keresztényszocialista Párt (a továbbiakban OKP) és az MNP politikusai mellett, valamint a pártokhoz konkrétan nem kötődő magyar és zsidó közéleti személyiségek is. Az Új Világ rendszeresen közölte az ellenzéki magyar pártok felhívásait, véleményt mondott magyar kérdésekben, s nemcsak a helyi magyar politikai és

¹³ Spányi Artúr: Sáros magyarságához! Új Világ 2 (1920: 42. sz.) 1.

¹⁴ Mária Kipsová: *Bibliografia Slovenských...*, 1968, i. m., 960.

¹⁵ Michal Potemra: *Novinárstvo*, 1965, i. m., 200.

¹⁶ Spányi Artúr: Levél a jubiláns Dzurányi Lászlóhoz elindulása stációjáról. Új Világ 12 (1930: 20. sz.) 1.

¹⁷ Štátny archív v Košiciach, fond Košická župa, krabica 260, inv. č. 5, č. spisu 66. –prez.1923, Pravidelná mesačná situačná zpráva z okrese prešovského za mesiac apríl 1923. A. Časť politická, 1.

¹⁸ Štátny archív v Košiciach, fond Košická župa, krabica, inv. č. 3, č. spisu 100. –prez./1925, Pravidelná mesačná situačná zpráva z okrese prešovského za mesiac marec 1925, Činnosť tlače.

¹⁹ Egy Új Világban megjelent cikk írója szerint a városi tanácsban senkinek sem okoz gondot a magyar nyelvhasználat kivéve azokat, „akiket Csehországból vert ide a sors szele”. Lásd. A városi közgyűlés. Új Világ 2 (1920: 49. sz.) 1.; Más helyen egy cikkben előkerült a szlovák társadalom politikai érettségének kérdése, melynek kapcsán az anonim cikkíró megjegyezte: „A szlovenszkói intelligencia pedig minden tekintetben van azon a kultúrmagaslaton, mint a Csehországból idetelepült jövevények.” A politikai éretlenség. Új Világ 4 (1922: 32. sz.) 1.

²⁰ Hírek. Új Világ 2 (1920: 1. sz.) 4.

²¹ Spányi Artúr: Sáros magyarságához. Új Világ 2 (1920: 42.sz.) 1.

kulturális rendezvényekről tudósított, hanem szíven viselte a helyi magyar középiskola helyzetének alakulását is.²² Egy alkalommal például a szerkesztőség nyílt levelet írt a városi tanácshoz az eperjesi községi közkönyvtár magyar tagozatának felállítása érdekében.²³

A lap egy 1920-as vezércikke három dolgot jelölt meg a magyar kisebbség feladataként: a szlovák nyelv elsajátítását, mivel az feltétele lehet a munkavállalásnak, a magyarság társadalmi egyesületekben való tömörülését, illetve a meglévő magyar politikai pártok befolyásának kihasználását.²⁴ A szerkesztő a magyar kisebbséget egy egységes nagypártban látta volna legszívesebben és hosszú távon nem tartotta szükségszerűnek az ellenzéki magatartást. Ahogy írta: „eredményesebb egy többségi párt függelékét alkotni, amelytől szükség esetén a nem, vagy ellenzavazás fegyverével nagyon sokat lehetne elérni.”²⁵ Ez a megfogalmazás első olvasatra egy aktivista politikai alternatíva meglétére utal, s ezt erősítik meg az államhoz való lojalitás kérdését körüljáró és az állami ünnepeknek szentelt cikkek is. Spányi már 1922-ben írt „a magyarság számára üdvös reálpolitikáról”, amely elképzelése szerint hosszú távon minden magyar politikai irányzat számára elfogadható lehet.²⁶ 1924-ben Szent-Ivány Józsefnek egy rimaszombati beszédére reflektálva jegyezte meg, hogy lapja kezdetektől fogva reálpolitikát hirdetett, amely alatt „a gyakorlati és az adott életviszonyokkal számoló elhelyezkedés szükségességét” értette. „Az itt élő magyarságnak számolnia kell az itteni viszonyokkal és a saját legelemibb érdekében itt úgy el kell helyezkednie, hogy súlyával és összenyalábolt ereivel hatni is tudhasson.”²⁷ Ezek után nem meglepő hogy az Új Világ a Magyar Nemzeti Párt megalakulását is üdvözölte, melyben a saját lapja által hirdetett Szent-Iványi-féle reálpolitika²⁸ igazolását látta.²⁹

A Spányi elképzelésében élő egységes magyar párt azonban nem jött létre, sőt az 1920-as évek végére a csehszlovákiai magyar pártpolitikai tovább polarizálódott, így a magyar kisebbségpolitikát támogató cikkek is rendre elmaradtak. Bár Maléter István, az MNP vezetője személyiségének 1933-ban bekövetkező haláláig gyakran nyilvánult meg a lapban a párt helyi vezetője, Rosenberg Mór.

Az 1928-as eperjesi községi választástól kezdve az Új Világ már egyáltalán nem kampányolt a magyar pártok mellett.³⁰ Később az Egyesült Magyar Párt 1936-os megalakulását sem kommentálta különösebben. Spányi, Dzurányi László révén kapcsolatban állt a magyar ellenzéki elit azon részével, amely 1933 után az aktivista alternatívát választotta és megalapította a Magyar Újságot.³¹ Nem kizárt, hogy ez döntés közvetetten Spányi magyar ellenzéki pártokhoz való hozzáállására is befolyást gyakorolt.

Mindenezek ellenére a magyar közéletnek szentelt cikkek és a többé-kevésbé következetes pártatlanság lehetett az oka annak, hogy bár kezdetben magyar részről is bizalmatlanul fogadták az újságot, végül azt a helyi keresztényszocialista elit is elfogadta. A lap rendszeresen közölt cikkeket Eperjes helytörténetével kapcsolatban. A széles szerzői gárdát felsorakoztató Új Világ a Sáros vármegyével és központjával kapcsolatos politikai, gazdasági és kulturális jellegű, a régió műemlékeinek védelmére, emlékezetének ápolására vagy éppen

²² Lásd például A magyar iskolák. Új Világ 2 (1920: 32. sz.) 1.; Az utolsó eperjesi magyar termés is kitermett... Új Világ 8 (1926: 8. sz.) 2.

²³ Az Új Világ szerkesztősége: A községi közkönyvtár magyar tagozatának felállítása érdekében Nyílt levelünk a városi tanácshoz. Új Világ 8 (1926: 32. sz.) 1.

²⁴ A magyarság feladata a köztársaságban. Új Világ 2 (1920: 49.sz.) 1.

²⁵ [Spányi Artúr?]: A reális politika. Új Világ 4 (1922: 2.sz.) 1.

²⁶ Az igazi demokrácia. Új Világ 4 (1922: 34. sz.) 1.

²⁷ [Spányi Artúr?]: Reálpolitikát hirdet lapunk. Új Világ 6 (1924: 35. sz.) 1.

²⁸ Vö. Simon Attila: *Elfeledett aktivisták...*, 2013, i. m., 60–70.

²⁹ Mai lapszámunk választókerületünk választási eredményeit hozza. Új Világ 7 (1925: 46.sz.) 1.

³⁰ A községi választások. Új Világ 10 (1928: 37. sz.) 1.

³¹ Dzurányi Lászlóról és a Magyar Újságról legújabbán lásd Simon Attila: *Elfeledett aktivisták...*, 2013, i. m., 129–136.

gazdasági és turisztikai fejlesztésére vonatkozó publicisztikák kiapadhatatlan forrása és viszonyítási pontja lett a korban. Wallentinyi Samu, a kor elismert evangélikus professzora is megjegyezte, hogy a hetilap „igazi meleg szeretettel csüng ezen a mi Tarczaparti Athénünkön”.³² A lapban publikálók ezzel továbbberősítették a felekezeti és nemzetiségileg toleráns, liberális Sáros vármegye képét.³³ Nem véletlen, hogy éppen a lap liberálisként leírható hangneme, valamint az eperjesi kulturális élet szinte minden szegmensét integrálni kívánó szándéka miatt az 1990 után megjelent visszaemlékezések meglehetősen idealizálták az újság közéletben betöltött szerepét.³⁴ Talán azt sem mellékes megemlíteni, hogy ez volt a leghosszabb életű sajtóorgánium Eperjesen a két világháború között, bár az eperjesi újságírással elég kimerítően foglalkozó szlovák szakirodalom mintha a létezéséről sem akarna tudomást venni.³⁵

Néhány cikkből arra következtettek, hogy Spányi az anyanyelvi hovatartozás alapján határozta meg a magyar nemzeti közösséget. Egy 1920-as, előfizetőket toborzó vezércikkében így fogalmazott: „Ezen a héten bekopogtatok minden magyarul beszélő Testvérünkhöz. Az Új Világnak otthont kell kapnia mindenütt, ahol magyarul beszélnek.”³⁶ Ezt látszik megerősíteni több olyan, lapban megjelent írás is, melynek témája részben az anyanyelv volt,³⁷ illetve Spányi kiadói tevékenysége is. A Minerva Nyomda főként magyar nyelvű köteteket jelentetett meg, de két nyelven készült el az általa szerkesztett eperjesi címtár is.³⁸ Egy alkalommal Spányi annak ellenére közölte egy eperjesi OKP-s cikkét, hogy nem értett egyet annak tartalmával, s mint fogalmazott: „...szívesen közöljük a fenti sorokat, mert ezen közléssel is dokumentálnunk sikerül, hogy az »Új Világ« az a platform, melyen társadalmi, felekezeti, politikai és minden más különbségre való tekintet nélkül, a magyar szó varázslatos összefogó erején át találkozik városunk és megyénk egész társadalma.”³⁹

A nyelvhasználat azért is központi kérdés a két világháború közötti szlovákiai zsidóság vizsgálatánál, mert a korban nem egyszer az államhoz való lojalitás összefüggésében értelmeztek. Jó példa erre a korabeli szlovák nyelvű publicisztika, melynek gyakori témája volt a magyar kultúrát fenntartó és támogató zsidók sztereotipizálása,⁴⁰ sőt jellemző volt rá az antiszemita hangnem is, amely az 1930-as évek közepétől erősödött fel.⁴¹ Nemcsak Hlinka Szlovák Néppártjának sajtója, hanem például a Kassán megjelenő, kifejezetten kormánypárti Slovenský východ egyes publicistái is olyan diskurzus kialakítására törekedtek, amely számon kérte a zsidókon az 1918 előtti magyarosításban játszott szerepüket,⁴² valamint azt, hogy magyarul beszélnek a szlovák helyett,⁴³ folyamatosan megkérdőjelezve ezzel az államhoz való lojalitásukat. „... a keletiszlovák városokban, ahol magyarok egyáltalán nincsenek, a zsidók tartják fenn a magyar nyelvet, támogatják az államunk ellen dolgozó sajtót, ezáltal azokat a mozgalmakat is, amelyek a mi függetlenségünk megrontása ellen irányulnak” –

³² Wallentinyi Samu: Miért?... Vettük a következő sorokat. Új Világ 3 (1921: 36. sz.) 1.

³³ Erről bővebben lásd. Ablonczy Balázs: Virtuális Sáros..., 2001, i. m.

³⁴ Zeman László: *Gymnasiologia...*, 2003, i. m. 167; Jehuda Lahav: „Novy svet”..., 2007, i. m.

³⁵ Ján Džujko: *Slovenská tlač...*, 2012, i. m., 201.

³⁶ Spányi Artúr: Sáros magyarságához. Új Világ 2 (1920: 42.sz.) 1.

³⁷ Például az eperjesi magyar középiskola kapcsán: „A magyarság nem felekezeti, a magyarság nemzetiség, amely magyarul beszél, magyarul érez.” A magyar iskolák. Új Világ 2 (1920: 32. sz.) 1.; Ehhez még lásd: Ki az, hogy: „Óslakos”? Új Világ 8 (1926: 17. sz.) 1.

³⁸ Spányi Artúr: *Adresár mesta Prešova...*, 1931. i. m.

³⁹ Egy öreg kerszoc: Emlékezés 1920-ra. Új Világ 9 (1927: 7. sz.) 1.

⁴⁰ Rebekah Klein-Pejšová: „Abandon your role...”, 2009, i. m.

⁴¹ Vö. Alena Miklošková: *Antisemitizmus v regionálných...*, 2013, i. m.; Miriam Mlyneková: *Židia na stránkach...*, 2011, i. m.

⁴² Lásd például Anton Pridavok: *Maďarizácia východu*, i. m. Lásd. http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1302/Pridavok_Publicistika/3 (2014-06-19)

⁴³ Rebekah Klein-Pejšová: „Abandon Your Role...”, 2009, i. m., 351. 361.; Peter Švorc: *Mestá na východnom...*, 2013, i. m., 45.

olvashatjuk egy korabeli szlovák lapban.⁴⁴ Az antiszemitizmus a magyar kisebbségi újságírást kevésbé jellemezte, a magyar publicisták és lapkiadók között eleve magas arányban voltak zsidó személyiségek.⁴⁵

A nyelvhasználat kérdése visszatérő eleme volt a zsidóságot érintő rendőrségi jelentéseknek is, bár összességében a hatóságok is belátták, hogy a magyar beszéd nem feltétlenül jelent illojális magatartást vagy a Horthy-féle Magyarországgal való azonosulást.⁴⁶ 1925-ben az Eperjesi Rendőrkommissziáriátus vezetője az Új Világról készült egyik jelentésében megállapította, hogy a szerkesztő, Spányi zsidó és újságját „üzleti okokból” írja magyar szellemben, „*hogy így szerezzen előfizetőket az »öslakosság« soraiból, mert ezek valóban még mindig legszívesebben magyarul olvasnak.*”⁴⁷

Kétségtelen, hogy a hetilap külön gondolt fordított arra, hogy az eperjesi izraelita vallásúak kedvében járjon. Teret engedett nemcsak az eperjesi zsidó közélet vitáinak,⁴⁸ hanem a kulturális és hitéletbeli eseményeknek is. Koral Álmos *Zsidók a válaszüton* című röpirata szintén Spányi nyomdájában jelent meg.⁴⁹ Az sem mellékes, hogy az újságban hirdetőik nagy része a tőkeerős helyi zsidó vállalkozók körül került ki, vagyis bizonyos szempontból ők voltak a lap anyagi háttérének biztosítékai, ez ugyanakkor a szlovák nyelvű helyi lapokra is elmondható volt. Ezzel összecseng Yehuda Lahav megjegyzése is, miszerint az újságot a helyi neológia is támogatta anyagilag.⁵⁰ Egy rendőrségi jelentésből viszont kiderült az is, hogy Spányi az ortodoxiával inkább rossz viszonyt ápolt.⁵¹

A hetilap 1933 után rendszeresen közölt náciellenes cikkeket, főként Horovitz Gyula, helyi zsidó ügyvéd tollából. Noha Spányi az 1930-as évektől a kereskedői és ezzel kapcsolatos érdekvédelmi tevékenységének rendelte alá a lapot, arról a magyar szerepkörrel nem kívánt lemondani, amelyet korábban alakított ki magának. Amikor 1933-ban magyar részről felrötták neki, hogy nem emeli fel kellően a hangját a magyarokat ért támadások ellen, a következőképpen reagált: „*Mi sohasem láttuk és ma sem látjuk a vidéki kisebbségi magyar újságírás feladatát abban, hogy az állandóan és fél téglával verje a mellét: íme mi ilyen fenegyerek, mi ilyen megbízható magyarok vagyunk. Mert ahol önreklámra van szükség, ott az önreklám már úgy sem segít. A mi becsületes magyar szándékainkat és az itteni magyarságért elvégzett munkákat igazolja az elmúlt 13 esztendő minden egyes példányszáma. Ezt sem letagadni, sem félremagyarítani nem lehet, mert állandóan itt a bizonyíték.*” Ugyanitt ismételtlen nyomatékosította, hogy a lap a reálpolitika gondolatának egyedüli helyes volta mellett áll ki. „*Ez annyit jelent, hogy nem donkihóteként szélmalomharcot vívni nem létező, vagy képzelt ellenségekkel, hanem számolva az adottságokkal, hirdetni és barátokat szerezni annak a tisztességes elgondolásnak, amely benne él minden reálisan gondolkodó magyar vérünk lelkében: békét akarunk, megélhetést akarunk, megbecsülést akarunk, kulturális és gazdasági egyenjogúságot akarunk és ehhez jogunk is van, mert teljesítjük az állammal*

⁴⁴ Idézi Alena Miklošková: *Antisemitizmus v regionálných...*, 2013, i. m.; 238.; Vö. Katarína Hradská: *Postavenie Židov...*, 1999, i. m., 133.

⁴⁵ Filep Tamás Gusztáv: *Zsidó magyarok...*, 2011, i. m.

⁴⁶ Rebekah Klein-Pejšová: „*Abandon Your Role...*”, 2009, i. m., 345.

⁴⁷ Štátny archív v Košiciach, fond Košická župa, krabica 262, inv. č. 5, č. spisu 1483./25.pres., Policajné komisárstvo v Prešove Župnému úradu, Predmet: Prešov – Pomery po stránke tlačovej, 1.; Az eperjesi zsidók két világháború közötti nyelvhasználatával kapcsolatban lásd: Ján Kalina: *Zavinili to...*, 2000, i. m., 5–44.; Agneša Kalinová – Jana Juráňová: *Mojich 7 životov...*, 2012, i. m., 9–68.

⁴⁸ Lásd például Ferbstein Károly: 1927 és a zsidó politika. *Új Világ* 9 (1927: 1. sz.) 1.; Rosenberg Mór: Néhány megjegyzés Dobránszky Jánosnak az eperjesi zsidósághoz intézett nyílt levelére és dr. Ferbstein Károly „válasz”-ára. *Új Világ* 10 (1928: 4. sz.) 3.

⁴⁹ Koral Álmos: *Zsidók a válaszüton*, 1920, i. m.

⁵⁰ *Jehuda Lahav*: „*Novy svet*”..., 2007, i. m., 39.; Az Új Világot a szakirodalom egy része is a zsidó neológia lapjaként említi. Peter Kónya: *Dejiny Židov...*, 1997, i. m., 58.

⁵¹ Štátny archív v Košiciach, fond Košická župa, krabica 262, inv. č. 5, č. spisu 1483./25.pres., Policajné komisárstvo v Prešove Župnému úradu, Predmet: Prešov – Pomery po stránke tlačovej, 1.;

szembeni kötelességeinket.” S ezzel kapcsolatban még hozzátette: „A reklámhazafiaskodás ideje lejárt!”⁵² Spányi végül 1937 januárjában adta el az újságot, s mondott le a szerkesztésről egyéb, nem helyhez kötött elfoglaltságaira hivatkozva.⁵³

A vállalkozó

A zsidók már 1918 előtt jelentős szerepet játszottak az egykori Sáros vármegye és központja, Eperjes kereskedelmében. Csehszlovákia létrejötte teljesen új gazdasági körülményeket teremtett, melyek sok esetben nem kedveztek a zsidó vállalkozói-kereskedő rétegnek. A cseh kereskedők olcsó cseh árukkal árasztották el a piacot, mely a zsidó kisiparosok számára leküzdhetetlen versenyt jelentett. Mivel a kormány főleg a szövetkezeteket támogatta, a csehszlovák gazdaságpolitika is közrejátszott a zsidó kereskedői réteg tönkremenetelében.⁵⁴ A város kereskedőit összefogó eperjesi Grémium 1926 tavaszán tervezetet készített, amely tizenegy pontban foglalta össze a kereskedők aktuális problémáit.⁵⁵ A tervezet főként a különféle adófajták eltörlését, a magas adók és a bírósági díjak leszállítását, valamint a Lengyelországgal és Magyarországgal való áruforgalom szabad áramlásának engedélyezését szorgalmazta. Követelték a szövetkezeteket érintő állami támogatások megszüntetését is, melyek ezáltal leküzdhetetlen konkurenciát hoznak létre a helyi kereskedelemmel szemben. A hatodik pontban amellet érveltek, hogy az „idegen vidékről érkező kereskedők” ne kereskedhessenek adómentesen a városban, burkoltan utalva az olcsó cseh áruk helyi piacon való megjelenésére. Eperjes gazdasága szempontjából kulcsfontosságúnak tartották az Eperjes és Varannó közti vasútvonal felépítését, szerintük ennek hiánya az egyik oka, hogy a város „az elmúlt években gazdasági szempontból teljesen lehangyolott”.⁵⁶ A tervezet kilencedik pontja az 1918 novemberében kirabolt eperjesi kereskedők kárpótlását követelte, ezzel kapcsolatban a Grémium a csehszlovák pénzügyminiszterhez is eljuttatott egy kérvényt.⁵⁷ Spányi Artúr részben saját gazdasági érdekeinek hathatósabb védelme érdekében, részben személyes ambícióktól is vezérelve aktív részt vállalt az eperjesi kereskedők érdekvédelmi szervezeteinek tevékenységében. A források a Minerva Könyvnyomda és Papírüzlet tulajdonosaként említik, mely révén széles ügyfélhálózatot épített ki.⁵⁸ Az Új Világon kívül Spányi nyomdájában készült többek között a kormánypárti Vychodný Slovák, a Nimród című, kétnyelvű vadászati szaklap és a Szlovenszkói és Ruszinszkói Vaskereskedők Országos Szövetségének lapja is.⁵⁹ A Minerva hatalmas nyomtatványraktárral rendelkezett, nagy bevétele származott a hirdetésekéből, a hivatali, kereskedelmi, pénzügyi és ügyvédi nyomtatványokból, valamint egyéb megrendelésekből. Spányi a közé a hatvanhat jómódú eperjesi polgár közé tartozott, akik az 1930-as évek elején már saját magánautóval jártak.⁶⁰ A forrásokból eddig nem derült ki, hogy egyéb vállalkozásai is lettek volna. Mindenesetre neki is érdekében állt, hogy az eperjesi kereskedőknek hatékony érdekvédelmi hálózata alakuljon ki, amely nemcsak a város gazdaságpolitikájára tud befolyással lenni, hanem akár országos szinten is képviselheti ezt az érdekcsoportot.

⁵² [Spányi Artúr?]: A hét margójára Lássunk tisztán! Új Világ 15 (1933: 49. sz.) 1.

⁵³ Spányi Artúr: Búcsúzó az olvasótól. Új Világ 19 (1937: 2. sz.) 3.

⁵⁴ Zima András – Glässer Norbert: Gazdasági helyzet..., 2013, i. m., 151.

⁵⁵ Štátny archív v Prešove, pôbočka Prešov, fond Obchodné Grémium v Prešove 1909-1949, krabica 1, č. spisu 18/III.1926. Návrhy ohľadom aktualných otázok.

⁵⁶ Uo. 11. Vybudovanie železničnej trati Prešov – Vranov

⁵⁷ Štátny archív v Prešove, pôbočka Prešov, fond Obchodné Grémium, krabica 24, č. spisu 2/1931, Správa o vyrabovaním a situácii prešovských obchodníkov, Prešov, dňa [?]-ho januára 1923.

⁵⁸ Štátny archív v Košiciach, fond Košická župa, krabica 77, č. spisu 4590/1925, Predmet: Časopis Nový Svet – zanuknutie, V Prešove, dňa, 30. IV. 1925

⁵⁹ Štátny archív v Prešove, pôbočka Prešov, fond Okresný úrad Prešov 1923–1945, krabica 42, inv.č. 218, č. spisu 16337/1929. Knihtlačiareň Minerva; Ehhez lásd még: Ján Džujko: Alexander Duchoň..., 2012, i. m., 17.

⁶⁰ Spányi Artúr: Adresár mesta Prešova..., 1931, i. m.,

Spányi 1931 és 1934 között elnöke volt az eperjesi járás kereskedőit összefogó Kereskedelmi Szakipartársulatnak.⁶¹ Az 1920-as évektől ezzel párhuzamosan az eperjesi Grémium munkájában is részt vett, s 1923-ban egy rövid ideig az Új Világot is ennek az érdekcsoportnak kívánta alárendelni.⁶² A források 1927-ben,⁶³ majd 1929-ben a szervezet alelnökeként említik.⁶⁴ A fennmaradt közgyűlési jegyzőkönyvek szerint 1931-ben választották meg a Grémium elnökének,⁶⁵ s mint ilyen rendszeresen részt vett az Ipartársulatok és Grémiumok Országos Szövetségének munkájában is.⁶⁶ 1936-ban már országos alelnök.⁶⁷ Az ipartársulatok és a grémiumok alábbi szerteágazó társadalmi és gazdasági céljaik közül Gaucsík István kiemeli többek között a tagoknak nyújtott anyagi támogatást, nyersanyagraktárak, vásárcsarnokok, szövetkezeti hitelintézeteket alakítását, ipari és inasiskolák működtetését, valamint tanuló műhelyek vagy szaktanfolyamok szervezését.⁶⁸ Miután az 1929–1933-as gazdasági világválság Szlovákia területét is elérte, a Grémiumok munkája felértékelődött, hiszen a válság az ipartársulatok és grémiumok által képviselt kereskedői réteg gazdasági és pénzügyi helyzetére is kihatással volt. Még a Prágai Magyar Hírlap is beszámolt arról az esetről, amikor egy adóügyi bizottság 1932 őszén megjelent Eperjesen, hogy az eperjesi kereskedők adóhátralékait behajtsa. „*A város legismertebb embereinél is házkutatást és személymotozást tartott [...] A bizottság megjelenése a városban nagy riadalmat keltett. Az adórepülőbizottság tagjai először Spányi Artúrhoz, az Új Világ szerkesztőjéhez, az eperjesi közös ipartársulat elnökéhez mentek, Spányi Artúrt megmotozták, elvitték minden nála található pénzét, felnyitották Wertheim-szekrényét, majd Spányi Artúr lakásán tartottak házkutatást. Elvitték szőnyegeit, a falakról leszedték a képeket és elszállították. A bizottság tagjai kijelentették, hogy nem respektálják az adóhátralék ügyében eddig kötött megállapodásokat, és követelték a hátraléknak azonnali kifizetését.*”⁶⁹ Részben erre is válaszul a Grémiumok Országos Szövetsége 1933 közepén országos tüntetéssorozatot szervezett a bizottságok fellépése ellen való tiltakozásul.⁷⁰ Az eperjesi megmozdulást Spányi szervezte meg. Az eperjesi Grémiumnak 1933-ra már több mint 1000 tagja volt.⁷¹ Ez a szám körülbelül az eperjesi választójogú lakosság 10%-át jelentette, ezért nem véletlen, hogy két olyan párt (választócsoport) is alakult Eperjesen a két világháború között, amely nem etnikai vagy ideológiai alapon szerveződött, hanem kifejezetten ezt a kereskedői érdekcsoportot fogta össze a községi választások idején. Spányi pedig mindkettőben központi szerepet játszott.

⁶¹ Anton Dopirák: *Okresné živnostenské...*, 2011, i. m., 6.

⁶² Az újság fejlécében ugyanis az volt olvasható, hogy az „Eperjesi Kereskedők Testületének”, vagyis a Grémiumnak a hivatalos lapja. Lásd Új Világ 5 (1923: 14. sz.) 1.

⁶³ Miért mondott le a Keresk. Testületének alelnöke? Új Világ 9 (1928: 12. sz.) 3.

⁶⁴ Štátny archív v Prešove, fond Policajný komisariát v Prešove 1923–1934, krabica 1, Index spolkov. Číslo spolku 98.

⁶⁵ Štátny archív v Prešove, pobočka Prešov, fond Obchodné Grémium, krabica 24, č. spisu 320/1931. Zápisnica zapísana dňa 19. júla 1931 na mimoriadnom valnom zhromaždení Obchodného grémia v Prešove, 3.; Uo. č. spisu 190/1936, Výročná správa z 1936. Az országos szövetség 1928-ban Turócszentmártonban jött létre. Erről részletesebben lásd. Gaucsík István: Szlovák–magyar pozícióharc..., 2008, i. m., 19.

⁶⁶ Štátny archív v Prešove, pobočka Prešov, fond Obchodné Grémium, krabica 24, č. 244/1932, Zápisnice z výborového zasadnutia Krajinského zväzu živnostenských spoločností a grémii pre Slovensko a Podkarpatskú Rus. A G

⁶⁷ Štátny archív v Prešove, pobočka Prešov, fond Obchodné Grémium, krabica 24, č. spisu 120/1936, Zápisnica Zemského svazu obchodných grémii v Bratislave; Ehhez lásd még Gaucsík István: *A jog erejével*, 2008, i. m., 226.

⁶⁸ Gaucsík István: Szlovák–magyar pozícióharc..., 2008, i. m., 19.

⁶⁹ A repülőbizottság Eperjesen is megkezdte a személymotozással fűszerezett adóbehajtásokat. Prágai Magyar Hírlap 11 (1931: 229. sz.) 3.

⁷⁰ Štátny archív v Prešove, pobočka Prešov, fond Obchodné Grémium, krabica 24, č. spisu 631/1933, Protestné zhromaždenie živnostníctva, Sila je v jednote! Pozvanie. V Prešove, 28. mája 1933.

⁷¹ Mit végzett az elmúlt évben a Kereskedők Grémiuma? Új Világ 16 (1934: 5. sz.) 4.

A középosztály képviselője

Csehszlovákia megalakulását követően Eperjest rendezett tanácsú városból nagyközséggé fokozta le az 1920. évi 210. törvény.⁷² Az államfordulat után egy sor pénzügyi és oktatási intézmény szűnt meg vagy hagyta el a várost (pénzügyigazgatóság, ügyvédi kamara, jogakadémia, teológiai kar). 1923-ig több mint száz városi tisztviselőt és alkalmazottat nyugdíjaztak vagy bocsátottak el.⁷³ A csehszlovákiai városok nagy része komoly adósságokat halmozott fel a háború idején, az infláció és a háború utáni gazdasági krízis éppen 1921 és 1923 között tetőzött.⁷⁴

A közigazgatási-politikai változásokra nagyon érzékenyen reagált a korabeli városi közvélemény.⁷⁵ A centralizáció jegyében megvalósult reformokat a lokális városi közösségek saját önkormányzatuk, különállásuk támadásaként értékelték. Mindezzel szoros összefüggésben lehet megérteni az eperjesi Városi Polgári Párt (korabeli szlovák nevén Mestská občianská strana, a továbbiakban VPP) 1921-ben történő megalapításának okait.⁷⁶ Spányi 1923-ban, mint nyomdatulajdonos és kereskedő a párt hatodik,⁷⁷ 1927-ben negyedik jelöltjeként indult a községi választásokon,⁷⁸ s 1928-ig a párt programját támogatta újságján keresztül is.

Az Új Világ az 1923-as községi választások előtti több vezércikke egy önálló, a város érdekeit hathatósabban képviselő politikai formáció megszervezésének a szükségessége mellett érvelt. Az írások – melyek feltehetőleg Spányi tollából származtak – a sárosi toleranciára és összetartozás-érzésre apellálva buzdították az olvasókat, hogy szavazatukkal a „politikamentes” VPP-t támogassák, melyet az újság cikkírója leginkább csak platformnak vagy választóközösségnek nevezett.⁷⁹ A pártot alapítói olyan tömörülésnek szánták, amely kizárólag a községi választásokra állna össze annak érdekében, hogy a város gazdasági és kulturális ügyeiben saját, helyi tapasztalattal rendelkező képviselők vegyenek részt. Egy másik vezércikk egy elképzelt eperjesi őslakosságot szólított meg, amely saját kezébe veheti sorsa irányítását az „államalkotó elemek”, a cseh hivatalnokréteg ellenében.⁸⁰

Spányi a választások előtt, 1923. szeptember elejére tiltakozó nagygyűlést is szervezett, amelyben a „város tervszerű visszafejlesztése”, vagyis a városi autonómia felszámolása, a megyerendszer átalakítása és a már említett intézmények megszűnése vagy elköltözése ellen kívánt szót emelni.⁸¹ A VPP világnézetileg a liberális pártok közé sorolta magát, melyben „a városnak liberálisan gondolkodó lakossága tömörülhet nemzetiségre és felekezetre való tekintet nélkül.”⁸² Társadalmi összetétele ennek megfelelően igencsak heterogén volt.

Eperjesen összesen négy községi választást tartottak a két világháború között (1923, 1927, 1928, 1932), melynek során a szavazók a városi képviselő-testület összetételéről döntöttek. A VPP csak az 1920-as években tudott sikereket elérni, 1923–1927 között jelöltje, Flórián

⁷² Zákon ze dne 22.3.1920 o prozatimní úpravě správy politické na Slovensku. <http://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=1791&Section=1&IdPara=1&ParaC=2> (2014-07-30)

⁷³ Štátny archív v Prešove, pobočka Prešov, fond Mestský úrad Prešov 1923–1945, krabica 33, inv. č. 1, Zápisnice. Číslo spisu, 2405/1923.adm. Výťah zo zápisnica riadného dňa 28. februára 1923. pod predsedníctvom podstarostu Dr. Jozefa Egera vydržianého zasadnutia zástupiteľského sboru mesta Prešova.

⁷⁴ Ludovít Hallon: Príčiny, priebeh..., 2004, i. m., 304.

⁷⁵ Egy „város” ravatalon. Eperjes Prešov város 1132–1922. Új Világ 5 (1923: 1. sz.) 1.

⁷⁶ [Spányi Artúr?]: „Adjuk vissza a várost önmagának!” Megalakult a városi polgári párt. Új Világ 3 (1921: 29. sz.) 1.

⁷⁷ A Városi Polgári Párt listáján. Új Világ 5 (1923: 36. sz.) 2.

⁷⁸ Polgártársak, őslakosok! Szavazzatok az egyetlen politikamentes pártra! Új Világ 9 (1927: 42. sz.) 1.

⁷⁹ A községi választásokról. Új Világ 3 (1921: 34. sz.) 1.

⁸⁰ Az őslakosságot új próbára állítják. Új Világ 5 (1923: 27.sz.) 1.

⁸¹ Spányi Artúr: Alarm. Új Világ 5 (1923: 33. sz.) 1.; Lásd még Sáros-megye és Eperjes impozáns tiltakozó nagygyűlése. Kassai Napló 29 (1923: 200. sz.) 4.

⁸² Miért volt szükséges, hogy az országos politikától mentes városi polgári párt zászlót bontson? Új Világ 5 (1923: 36. sz.) 4.

Károly volt Eperjes polgármestere, 1927-ben pedig a választójogú lakosság mintegy 10%-a szavazott rá.⁸³ 1928-ban viszont már csak valamivel több, mint 6,⁸⁴ majd 1932-ben pedig a szavazatok 5%-át szerezte meg,⁸⁵ ugyanis az országos politikai pártok (főként az OKP és a kommunisták) maradtak továbbra is a legnépszerűbbek.

Több oka lehet annak, hogy Spányi otthagya a VPP-t s egy saját „választóközösség” létrehozása mellett döntött. 1932-re már nemcsak személyesen érintette a gazdasági világválság hatása (lásd házkutatás), hanem a Grémium élén, s a Kereskedelmi Ipartársulat munkájában is tapasztalhatta, hogy mekkora szükség van a kereskedők politikai szintéren való érdekérvényesítésére is. Feltehetően emiatt döntött úgy, hogy létrehoz Eperjesen egy ilyen pártot, melynek végül a Kereskedők, iparosok, háztulajdonosok és polgárság középosztályának gazdasági választóközössége nevet adta. Célja a helyi ipar és kereskedelem érdekvédelme, valamint a pótadók elleni küzdelmen túl összességében az volt, hogy a város takarékosabb gazdálkodást vezessen be. A kampányban a következőképpen jelent meg a Spányi által középpontba helyezett urbánus diskurzus: *„Mindenkinek aki adófizető, létérdeke ezen gazdasági keretben elhelyezkedve, saját sorsának intézésébe beleszólni. A városnál nincsenek és nem is lehetnek sem pártpolitikai, sem felekezeti, sem nemzetiségi érdekek. Az élő lelkiismeret akar lenni a város életében, mely a realitásokkal számolva nem engedheti meg, hogy a város közönsége továbbra is a nem hozzáértők gazdasági ballépéseinek kísérletei nyula és áldozata legyen.”*⁸⁶ Spányi ezzel a programmal lett 1932 végén a városi képviselőtestület tagja. Az új képviselőtestület első ülésén Spányi deklarációt olvasott fel választói csoportja nevében, melyben nyomatékosította, hogy választóközössége nem ért egyet a város eddigi gazdaságpolitikájával, nem vállal tehát felelősséget az eddig hozott döntésekért sem. A kilenc pontos deklaráció csak kevéssel tért el az eperjesi Grémium már idézett, 1926-os tervzetétől. Leginkább az követelte, hogy a város a helyi kereskedők érdekeiket részesítse előnyben az „idegen” befektetőkkel szemben.⁸⁷

Spányi viszonylag rendszeresen részt vett a képviselő-testület ülésein, de ritkábban szólalt fel, s általában az adóemelési ügyekben szavazott nemmel.⁸⁸ Második, s egyben utolsó látványosabb felszólalása, melyet a jegyzőkönyvek is dokumentáltak, 1937 szeptemberében történt. Ekkor egy újabb memorandumot olvasott fel napirend előtt. A memorandumban kifejtette, hogy pártja nem vesz részt a város jövő évi költségvetésének megállapításában, majd miután ezt a város eddigi, szerinte nem megfelelő gazdálkodásával indokolta, elhagyta az üléstermet.⁸⁹

Spányi végül az országos politikában is szerencsét próbált. 1935-ben egy liberális jobbközép párt, a Československá živnostensko-obchodnická strana středostavovská (a korabeli magyar nyelvhasználatban Kereskedők, Iparosok és Középosztály Pártjának) jelöltjeként indult a nemzetgyűlési választásokon. A párt már 1920-ban bekerült a prágai parlamentbe és a középosztály összefogását célozta meg. Egy Új Világ-beli cikk amellet érvelt, hogyha a földműveseknek és a munkásságnak van országos pártja, akkor erre a polgárságnak is

⁸³ Levizsgáztunk. Új Világ 9 (1928: 43. sz.) 1. Lásd még Konečné volebné výsledky na celom Slovensku. Gazdovské Noviny 9 (1927: 44. sz.) 3.

⁸⁴ 8151 leadott szavazat megoszlása. Új Világ 10 (1928: 38. sz.) 1.; Výsledky obecných volieb v Prešove. Slovenský Východ 10 (1928: 208. sz.) 3.

⁸⁵ Štátny archív v Prešove, pobočka Prešov, fond Mestský úrad Prešov 1923–1945, krabica 12, inv. č. 129, Výsledok obecných volieb konaných dňa 25. IX. 1932.

⁸⁶ [Spányi Artúr?]: Nagy lelkesedéssel megalakult a „Kereskedők, iparosok, háztulajdonosok és polgárság középosztályának gazdasági választóközössége”. Új Világ 14 (1932: 33. sz.) 1. Ehhez lásd még: [Spányi Artúr?]: Miért kell minden öntudatos eperjesi polgárnak a 4-es számú listával szavazni? Új Világ 14 (1932: 38. sz.) 1.

⁸⁷ Štátny archív v Prešove, pobočka Prešov, fond Mestský úrad Prešov 1923–1945, krabica 36, inv. č. 10, Zápisnica zasadnutia mestského zastupiteľstva mesta Prešove konaného dňa 5. decembra 1932. Deklarácia.

⁸⁸ Megkezdődött a városi költségvetés tárgyalás a plénumban. Új Világ 17 (1935: 46. sz.) 1.

⁸⁹ Štátny archív v Prešove, pobočka Prešov, fond Mestský úrad Prešov 1923–1945, krabica 40, inv. č. 23, Zápisnica zasadnutia mestského zastupiteľstva mesta Prešova, konaného dňa 27. septembra 1937.

szüksége van.⁹⁰ Spányi minden bizonnyal a Grémiumok Országos Szövetségének alelnöki pozíciója révén került közelebb a párthoz, s döntött úgy, hogy jelölteti magát. Mivel a párt főként a cseh országrészekben volt népszerű, ezért nem volt nagy esélye annak, hogy Spányi Eperjesről parlamenti képviselő lehet. A Középosztály pártja végül az 1935-ös parlamenti választáson csak egy mandátumot szerzett Szlovákia területéről.⁹¹

Összefoglalás

A tanulmányban három szempontból igyekeztem feltárni Spányi Artúr közéleti tevékenységének két világháború közötti szakaszát. A forrásokból egy liberális magyar újságíró, egy ambiciózus vállalkozó és érdekképviselő, s nem utolsósorban egy eperjesi lokálpatrióta alakja körvonalazódik. Újságírói megnyilvánulásai arra engednek következtetni, hogy Spányi nem feltétlenül az ellenzéki politizálásban látta a csehszlovákiai magyar kisebbség jövőjét. Noha fontosnak tartotta a magyarság szociális helyzetének javítását, kulturális és gazdasági egyenjogúságát, mindezt természetesen az állammal szembeni kötelességek szem előtt tartásával együtt vélte megvalósítandónak. Ez a felfogás, Simon Attila tipologizálása nyomán, önmegvalósító aktivizmusként is definiálható.⁹² Ezt Spányi – részben a Szent-Ivány-féle értelmezés hatására, részben attól függetlenül – „reális politikának” nevezte. Vállalkozói-kereskedői és politikai tevékenysége ennek fényében teljesen új megvilágításba kerülhet.

Spányi a Grémium vezetőjeként, városi képviselőként és az egyik legnépszerűbb helyi lap szerkesztőjeként Eperjes közéletének egyik központi személyisége volt, aki nemcsak a város gazdaságpolitikája ellen emelt szót, hanem a kormány politikájával szemben is nyíltan fellépett, ha úgy tartotta szükségesnek. Ebben a szerepkörében nem a magyar kisebbség, hanem a város kereskedőinek, a középosztály képviselőinek fontosságát hangsúlyozta, s elsődleges céljává a kereskedői réteg politikai képviseletének kiépítése és országos szinten történő összehangolása vált. Ez azonban nem zárja ki, hogy ne tartozhatott volna az általa elképzelt magyar kisebbségi közösséghez, csak azért, mert eltérő politikai célkitűzései voltak és más nemzetfogalmat képviselt, mint a magyar ellenzéki pártok vezetői és ideológusai.

Ezzel párhuzamosan ugyanakkor Spányi középosztály-fogalmának alakulása is megfigyelhető a húsz év során. A VPP programjában világosan megjelenik, hogy Spányi az eperjesi polgárságot a város őslakosságával azonosította. Az őslakosság kifejezés azonban az OKP hivatalos diskurzusának egyik központi eleme lett, s ezáltal olyan politikai tartalmat nyert, amellyel Spányi már valószínűleg nem tudott azonosulni. 1932 után számára a polgárság elsősorban azt a kereskedői réteget jelentette inkább, amelynek a városi képviselőtestületben és a Grémium révén is a politikai vezetőjévé vált.

Mindezek fényében hajlok arra, hogy Spányi Artúr magatartását ne valamiféle politikagazdasági opportunizmussal magyarázzam, – ahogy arra a rendőrség is utalt. Inkább egy részben tudatos, részben a gazdasági-politikai háttér által befolyásolt stratégiáról van szó, amelynek egyszerre volt eleme az államhoz való lojalitás, illetve a magyar kultúrához, a zsidó gyökerekhez és a városához való ragaszkodás. Mindez pedig egy társadalmi réteg csoportidentitásában, az eperjesi polgársághoz való tartozás tudatában egyszerre meg tudott jelenni. A további kutatások szempontjából tehát érdemes megfontolni, hogy mennyiben célravezető csak a nemzeti kategóriák és a politikatörténet szemüvegén keresztül vizsgálni két világháború közötti szlovákiai zsidóságot.

---

⁹⁰ [Spányi Artúr?]: Polgári középosztály egy frontba a választásokhoz! Új Világ 17 (1935: 18. sz.) 1.

⁹¹ Milan Zemko – Valerián Bystrický (Szerk.): *Slovensko v...*, 2004, i. m., 574.

⁹² Az önmegvalósító aktivizmus számára a csehszlovák politikával való együttműködés eszköz volt a saját nemzeti célkitűzések megvalósításához – habár ez a definíció főként a politikai önszerveződésre vonatkozik. Simon Attila: *Elfeledett aktivisták...*, 2013, i. m., 180.

Spányi Artúr életével kapcsolatban még mindig sok a fehér volt, ennél pontosabb kép csak további források feltárása, valamint a gazdasági és politikai kontextus átfogóbb elemzése révén nyerhető, melyre ennek a tanulmánynak a keretei most nem nyújtottak lehetőséget. Spányi 1938 utáni életszakasza nehezen követhető nyomon. 1938. október 16-án még részt vett a városi képviselő-testület azon ülésén, amely Tisót Eperjes díszpolgárává avatta.⁹³ Grémiumbeli posztjától 1938 végén fosztották meg a hatóságok,⁹⁴ ezután már városi képviselő sem maradhatott. 1939 és 1942 közötti élete teljesen ismeretlen számunkra. Semmilyen ingatlana vagy tulajdona nem szerepelt az árjásított eperjesi zsidó vagyonok listáján.⁹⁵ 1942 közepén deportálták a többi, mintegy hatezerhatszáz eperjesi és környékbeli zsidóval együtt.⁹⁶

Felhasznált források

Central Database of Shoah Victims' Names. Artur Spányi: <http://db.yadvashem.org/names/nameDetails.html?itemId=6783063&language=en>
Československá statistika. Svazek 9, Sčítání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921. I. díl. Praha, 1924.
Československá statistika. Svazek 98. Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930. I. díl. Praha, 1934.
Gazdovské Noviny (1927)
Kassai Napló (1923)
Prágai Magyar Hírlap (1932)
Pridavok, Anton: Maďarizácia východu. In: Publicistika: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1302/Pridavok_Publicistika/3
Slovenský Východ (1928)
Štátny archív v Prešove, fond Policajný komisariát v Prešove 1923–1934
Štátny archív v Prešove, pobočka Prešov, fond Obchodné Grémium v Prešove 1909-1949
Štátny archív v Košiciach, fond Košická župa
Štátny archív v Prešove, pobočka Prešov, fond Mestský úrad Prešov 1923–1945
Új Világ (1919–1940)
Zákon ze dne 22.3.1920 o prozatimní úpravě správy politické na Slovensku: <http://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=1791&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>
Zsidó vagyonok árjásítása: <http://www.upn.gov.sk/arizacie/index.php>

Irodalomjegyzék

Ablonczy Balázs: Virtuális vármegye: Sáros, 1820–1940. Nemzetiségközi kapcsolatok az emlékiratok tükrében. In: *Uő Nyombiztosítás. Letűnt magyarok. Kisebbség és művelődéstörténeti tanulmányok*. Pozsony, Kalligram Kiadó, 2011. 15–35.
Amir Giora: *Prešov osud židovskej obce, jednej z mnohých*. Bratislava, SNM – Múzeum Židovskej kultúry, 2004.
Bárkány Eugen – Dojč Ľudovít: *Židovské náboženské obce na Slovensku*. Bratislava, Vydavateľstvo VESNA, 1991.
Büchler Róbert J. (szerk.): *Enciklopédia židovských náboženských obcí. 2. Zväzok*. Bratislava, SNM – Múzeum židovskej kultúry, 2010.

⁹³ Štátny archív v Prešove, pobočka Prešov, fond Mestský úrad Prešov 1923–1945, krabica 40, inv. č. 24, Zápisnica zasadnutia mestského zastupiteľstva mesta Prešova, konaného dňa 16. októbra 1938.

⁹⁴ Štátny archív v Prešove, pobočka Prešov, fond Obchodné Grémium v Prešove 1909–1949, krabica 24, č. spisu 1584/1938, Zastavenie činnosti a zbavenie funkcie členov, V Prešove, dňa 1. decembra 1938. Okresný načelník.

⁹⁵ Arizácie podnikov Židov: <http://www.upn.gov.sk/arizacie/index.php> (2014-09-07).

⁹⁶ The Central Database of Shoah Victims' Names. Artur Spányi: <http://db.yadvashem.org/names/nameDetails.html?itemId=6783063&language=en> (2014-08-14).

- Demmel József: *A szlovák nemzet születése Lúdvít Štúr és a szlovák társadalom a 19. századi Magyarországon*. Pozsony, Kalligram Kiadó, 2011.
- Derfiňák Patrik: Žigmund Stark – Propagátor elektrifikácie Východného Slovenska a spoločnej európskej meny. In: Peter Kónya. (szerk.): *Židia pred a za Karpatmi v priebehu stáročí*. Prešov, Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2013. 202–195.
- Dopirák Anton: *Okresné živnostenské spoločenstvo v Prešove (1907) 1926–1955. Inventár*. Prešov, Štátny archív v Prešove, pobočka Prešov, 2011.
- Džujko, Ján: Alexander Duchoň – redaktor a vydavateľ. In: Marcela Domenová (szerk.): *Z dejín mesta Prešova a jeho obyvateľov (osobnosti – udalosti a pamiatky)*. Prešov, Štátna vedecká knižnica, 2012. 8–25.
- Džujko, Ján: Slovenská tlač v Prešove v 20. rokoch 20. storočia. In: Peter Švorc (szerk.): *Veľká doba a jej dôsledky. Prešov v 20. rokoch 20. storočia*. Prešov, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2012. 167–204.
- Filep Tamás Gusztáv: Zsidó magyarok a két világháború közötti csehszlovákiai magyar közéletben, Széjegyzetek egy elhanyagolt témához. *Irodalmi Szemle*, 2011, 7. szám. 58– 65.
- Gaucsík István: *A jog erejével. A szlovákiai magyarság gazdasági önszerveződése*. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó, 2008.
- Gaucsík István: Szlovák–magyar pozícióharc és nyelvkérdés a két világháború közötti szlovákiai iparos társadalomban. *Levéltári Szemle*, 2008, 4. szám. 16–23.
- Hallon Lúdvít: Príčiny, priebeh a dôsledky štruktúrálnych zmien v hospodárstve medzivojnového Slovenska. In: Zemko Milan – Bytrický Valerián (szerk.): *Slovensko v Československu (1918 – 1938)*. Bratislava, VEDA Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2004. 203–364.
- Hradská Katarína: Postavenie Židov na Slovensku v prvej Československej republike. In: Hoensch, Jörg Konrad – Biman Stanislav – Ľubomír Lipták (szerk.): *Emancipácia Židov – antisemitizmus – prenasledovanie v Nemecku, Rakúsko-Uhorsku, v českých zemiach a na Slovensku*. Bratislava, VEDA Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1999. 131–138.
- Jelínek Ješajahu Andrej: *Dávidova hviezda pod Tatrami. Židia na Slovensku v 20. storočí*. Praha, Vydavateľstvo Jána Mlynárika, 2009.
- Kalina Ján: *Zavinili to židia a bicyklisti. Autobiografómánia 1971–1974*. Bratislava, Vydavateľstvo PT, 2000.
- Kalinová Agneša – Juráňová Jana: *Mojich 7 životov. Agneša Kalinová v rozhovore s Janou Juráňovou*. Bratislava, Aspekt, 2012.
- Kipsová Mária (szerk.): *Bibliografia slovenských a inorečovských novín a časopisov z roku 1919–1938*. Martin, Matica slovenská, 1968.
- Klein-Pejšová Rebekah: “Abandon your role as exponents of the Magyars”: Contested Jewish Loyalty in interwar (Czecho)Slovakia. *Association for Jewish Studies*, 2009, 2. szám. 341–362.
- Kónya Peter: *Dejiny Židov na východnom Slovensku v kontexte celoeurópskeho vývinu*. Prešov, Metodické centrum, 1997.
- Koral Álmos: *Zsidók a válaszúton*. Prešov, Minerva Nyomda, Eperjes, 1920.
- Kovács Éva: *Felemás asszimiláció: a kassai zsidóság a két világháború között, 1918–1938*. Somorja – Dunaszerdahely. Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum, 2004.
- Kövér György: A biográfia nehézségei. *Aetas*, 2002, 3. szám. 245–262.
- Lahav Yehuda: „Novy svet” starého sveta. *Acta Judaica Slovaca*, 2007, 1. szám. 38–42.
- Lányi Menyhért – Propperné Békefi Hermin: *Szlovenszkói zsidó hitközségek története*. Kassa, Atheneum, 1933.
- Levi Giovanni: Az életrajzírás használatáról. *Korall*, 2000, 2. szám. 81–92.
- Miklošková Alena: Antisemitizmus v regionálnych periodikách vychádzajúcich v rokoch 1918–1938 v Košiciach. In: Martina Feniková Čarnogurská – Angela Kurucová (szerk.):

- Úloha kníh a preiodík v živote mnohonárodnostných Košíc.* Košice, Štátna vedecká knižnica v Košiciach, 2013. 229–244.
- Mlyneková Miriam: Židia na stránkach denníka Slováč 1919–1924. *Acta Judaica Slovaca*, 2011, 1. szám, 148–197.
- Nižňanský Eduard: *Židovská komunita na Slovensku medzi Československou parlamentnou demokraciou a slovenským štátom v stredoeurópskom kontexte.* Prešov, Universum, 1999.
- Potemra Michal: Novinárstvo. In: Imrich Sedlák (szerk.): *Dejiny Prešova.* II. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo pre Múzeum Slovenskej republiky rád v Prešove, 1965. 199–202.
- Salner Peter: Židia v meštianskej spoločnosti Slovenska. In: Elena Mannová (szerk.): *Meštianstvo a občianska spoločnosť na Slovensku 1900–1989.* Bratislava, Academic Electronic Press, 1998. 137–146.
- Simon Attila: *Elfelegett aktivisták. Kormányparti magyar politika az első Csehszlovák Köztársaságban.* (Nostra tempora, 19.) Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2013.
- Spányi Artúr: *Adresár mesta Prešova a prešovského okresu – Prešov város és a prešovi járás címtára.* Prešov, Minerva Nyomda, 1931.
- Švorc Peter: Mestá na východnom Slovensku po vzniku ČSR a ich židovskí obyvatelia. *Dejiny: internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove*, 2003. 2. szám. 25–46.
- Zeman László: *Gymnasiologia: az eperjesi kollégium és áthagyományozódásai,* Somorja – Dunaszerdahely. Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum, 2003.
- Zemko Milan – Bytrický Valerián (szerk.): *Slovensko v Československu (1918 – 1938).* Bratislava, VEDA Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2004.
- Zima András – Glässer Norbert: Gazdasági helyzet, foglalkozási összetétel. In: Bányai Viktória – Fedinec Csilla – Komoróczy Szonja Ráhel (szerk.): *Zsidók Kárpátalján. Történelem és örökség.* Budapest, Aposztróf Kiadó, 2013, 148–155.